

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/04/egri-laszlo-tizenkettedik-evfolyamos-tortenelemtankonyvek-osszehasonlito-elemzese-04-01-05/>

Egri László

Tizenkettedik évfolyamos történelemtankönyvek összehasonlító elemzése

Az írásban két, a gimnáziumi oktatásban igen népszerű történelemtankönyv összehasonlítására vállalkozik a szerző. Az összevetés két fő szinten, egy külső (küllem) és belső (tartalmiság) szférában vizsgálódva próbál választ keresni arra a kérdésre, hogy melyik munka milyen szempontból lehet alkalmasabb a középiskolai oktatás hatékony segítésére. A vizsgálat tárgykörei magukban foglalják a vizuális észleléssel felfogható ábraelemek, a képi világ összevetésén túl a tankönyvek nyelvezetének, szakmai jellegének elemzését és a tanári munka, illetve a tanulói felkészülés segítésének módozatait egyaránt.

I. A középiskolai tankönyvek összehasonlító elemzésének gyakorlata

Az iskolai tankönyvek többfunkciójú elemzésében, az egyes országok curriculáris és tankönyvi gyakorlatának összehasonlításában, a tankönyvek fejlesztésében és a kölcsönösen hasznosítható kutatási eredmények publikálásában az összehasonlító tankönyvkutatás kiemelkedő szerepet játszik.¹ *„Európa – sőt világszerte egy dinamikusan fejlődő fiatal tudományág, az összehasonlító tankönyvelmélet igyekszik választ adni azokra a közvélemény által is igen nagy figyelemmel követett kérdésekre, amelyek a tankönyvekkel kapcsolatosak. A rendszerváltás óta a „nyugati külföld” részéről különös figyelem fordul a volt szocialista országok (elsősorban történelem és földrajz) tankönyvei felé.”*²

A tankönyvkínálattal kapcsolatos kérdéskör a történész-pedagógus közösségnek oly annyira aktuális és szakmai berkeken belül számos vitára okot adó problémája, hogy 2010-ben szakmai vita keretében vettek górcső alá több forgalomban lévő középiskolai tankönyvet³, megvilágítva ezek erősségeit és a bennük megbúvó kisebb-nagyobb hibákat, esetleges pontatlanságokat. A vizsgálatok széles spektrumon, több szempont alapján, a műveket alaposan körbejárva történtek neves, a szakmában elismert bírálók (Pritz Pál, ifj. Bertényi Iván) bevonásával történtek.

A korábbi rendszer éveiben az egytankönyvűség volt az általánosan bevett gyakorlat, ezt a rendszerváltozást követően idővel felváltotta a plurális tankönyvpiac egyre nagyobb és szélesebb ütemű térhódítása. A tankönyveknek ez a szinte robbanásszerű mennyiségi növekedése természetes módon hívja fel a figyelmet egy meghatározó elemnek, a minőség kérdésének a fontosságára.⁴

Ez a jelenség felvetette annak a kérdésnek a létjogosultságát, hogy vajon milyen alapon, milyen szempontok figyelembe vételével érdemes eldönteni azt, hogy egy iskola melyik tankönyv által kínált struktúrát kívánja követni. Fontos kérdés továbbá, hogy ezek a tankönyvek miben nyújthatnak többet társaiknál, mi az, amiben innovatív módon képesek némiképp megreformálni az iskolai történelemoktatás folyamatát.

Egri László: Tizenkettedik évfolyamos történelemtankönyvek összehasonlító elemzése

A tankönyvek csoportosítása, tipizálása, a tankönyvtípusok (modellek) megállapítása és leírása többféle szempontrendszer, nézőpont, logikai alapján történhet.⁵ Funkciódominancia szerint például az alábbi fő kategóriák állapíthatók meg:

1. Hagyományos (közlő).
2. A tananyagot feldolgoztató, munkáltató.
3. Programozott tankönyvek.
4. Panorámatankönyvek.
5. Modern technika eszközeivel élő tankönyvek.⁶

Mivel a tankönyvek szempontjából meghatározó fontosságú, hogy kik és milyen módon használják azokat, ezért a felhasználókkal való viszony szerint is megállapításra kerülhetnek főbb csoportok. Ilyen az életkor (iskolafokozat) szerinti csoportosítás, melynek alapján kisiskolás munkák, gimnáziumi könyvek, szakképzési taneszközök, felsőoktatás jegyzetei és tankönyvei, valamint felnőttoktatási tankönyvek különíthetők el.⁷

Jelen írásom középpontjába a 12. évfolyamon használatos középiskolai történelemtankönyvek formai-tartalmi szempontú elemzését és gyakorlati alkalmazhatóságát kívánom helyezni.

Történelem tantárgyból rendkívül széles tankönyvválaszték áll a 12. évfolyamon történő oktatás szolgálatában. A középiskolai végzős korosztály képzésére szolgáló tankönyvek választéka az évfolyamokat összehasonlítva a legnagyobb (pl.: SZÁRAY Miklós – KAPOSZI József: *Történelem IV. Forrásközpontú történelem*, SALAMON Konrád: *Történelem IV. a középiskolák számára*, DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó: *Történelem IV.*, KOVÁCS István – KOVÁCSNÉ Bede Ágnes: *Történelem tankönyv 12. osztály*). Meglátásom szerint mindezek ellenére sincs jelenleg a tankönyvpiacra olyan munka, amely egymagában kielégítene mindenféle igényt tanárok és tanulók szempontjából egyaránt. Minden munkának megvannak a maga erősségei és hátrányai egyaránt.

Munkámban két, középiskolákban elterjedt és népszerű tankönyv összehasonlító elemzésére vállalkozom. A fő szempontok a tankönyvek által kínált képi-vizuális világ, a taníthatóság és a tanulhatóság, a szakmaiság, a forrásközpontúság, a tanuló-tanári munka segítésének módja, a tananyag-feldolgozás jellege és a fő tantárgy-pedagógiai vonások.

Összehasonlító vizsgálatom során mindenképpen nagy hangsúlyt kívánok fektetni a taníthatóság és a tanulhatóság, illetve a szakmaiság kérdésköreire.

Az általam összehasonlító elemzés tárgyává tett két munka, egyrészt DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó: *Történelem IV.* című (a továbbiakban DUPCSIK), a Műszaki Könyvkiadó által 2005-ben kiadott tankönyv 3. kiadása (Lásd: 1. ábra), másrészt pedig KOVÁCS István – KOVÁCSNÉ Bede Ágnes: *Történelem tankönyv 12. osztály* (a továbbiakban KOVÁCS) című munkájának 2008-as, átdolgozott kiadása, amely a Pedellus Tankönyvkiadó gondozásában jelent meg. (Lásd: 2. ábra)

Az általam bemutatni kívánt két tankönyv, mint elemzés tárgyává tett munkák szerepeltek a korábban említett, 2010-es vitakonferencián. A róluk alkotott szakértői véleményekre is kitérek írásomban.

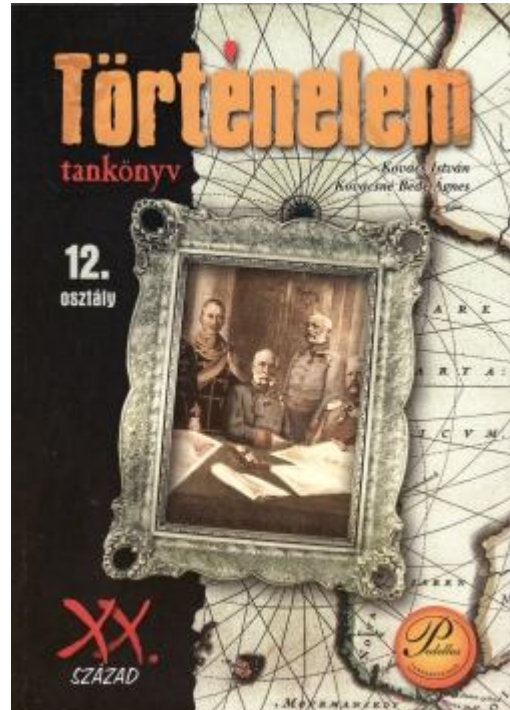
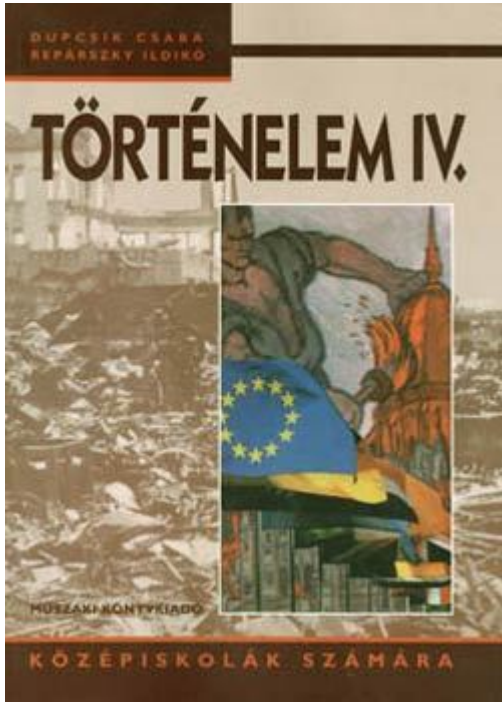
II. A tankönyvek vizuális-képi világának összehasonlító vizsgálata

A DUPCSIK – REPÁRSZKY szerzőpáros tankönyve küllemében, szerkezeti felépítésében, belső tagolási formáiban (pl. törzsanyag szövegének, források szövegének, összefoglalások szövegeinek grafikus elkülönítése) is illeszkedik a Műszaki Könyvkiadó korábbi, alsóbb évfolyamok számára készült könyveinek külső megjelenéséhez úgy, mint a SZÁRAY Miklós:

Egri László: Tizenkettedik évfolyamos történelemtankönyvek összehasonlító elemzése

Történelem III. vagy a tizedik évfolyamosok részére íródott SZÁRAY Miklós – SZÁSZ Erzsébet: *Történelem II.* címet viselő munkákhoz.

Összehasonlító vizsgálatom első szempontjaként a tankönyvek által kínált képi-vizuális világot, az illusztráció formáit kívánom bemutatni. Az első lényeges különbség megtalálása nem igényel hosszabb elmélyülést a két munkában, ránézésre is igen szembetűnő. A DUPCSIK-féle tankönyv nagy hátránya a KOVÁCS-féle munkával szemben a képi világ tekintetében mindenki, laikusok számára is rögtön nyilvánvalóvá válik. A KOVÁCS-féle tankönyv színes, több helyen a modern technika eszközeivel megalkotott, felújított ábrákat tartalmaz, amely a diákok számára nemcsak vizuálisan, de pszichikailag is színesebbé, érdekesebbé teheti a tankönyvet.

1 és 2. ábra: a két tankönyv borítója

Mindkét tankönyv átlagosan két-három ábrát tartalmaz oldalanként. A KOVÁCS tankönyv több térképet és politikai plakátokat, karikatúrákat tartalmaz, míg DUPCSIK munkája inkább az életmód, háborús események képi közvetítésében igyekszik többet vállalni. De a

3. ábra

történelem feldolgozásához feltétlenül szükséges grafikonok, táblázatok és különféle kimutatások megjelenítésére láthatóan mindkét szerzőpáros nagy gondot fordított, jelentősen megkönnyítve ezzel a pedagógusok munkáját, az órai munkáltatás és feladatvégzés részére is szilárd talajt és kiindulópontot biztosítva.

A KOVÁCS-KOVÁCSNÉ szerzőpáros nagy előszeretettel alkalmazza a satirikus, humoros karikatúrák sokaságát, amelyekkel korbírálatot gyakorolva hívják fel a figyelmet a különböző politikai rendszerek főbb hibáira, hiányosságaira. Ugyanakkor ezek az ábrák szemléletességük mellett, humoros jellegükkel mindenképpen jobban megragadják a diákok elméjét, mint a számukra száraz, szürke képek. (Lásd: 1. ábra) A képi világot, ábrázolásmódot a KOVÁCS-féle tankönyv nagy erősségének tartom, és követendő példaként is ajánlhatom. A modern technika, a

dokumentumfilmek, dokumentumcsatornák, ismeretterjesztő műsorok széles palettáját felvonultató XXI. században ilyen képi megoldásokkal közelebb hozható, kedveltebbé tehető a történelem tantárgya a tanulók számára. DUPCSIK könyve ehhez képest négy alapszínnel dolgozik, ezek a fekete, a fehér, a szürke és a sötétkék. A sötétkék szín a források és a keretes, lecke végi összefoglalások elkülönítésére, kiemelésére szolgál, illetve néhány térképen az államok egymástól való elkülönítésének hasznos, ám kevésbé látványos eszköze is a színek variálása.

A KOVÁCS-KOVÁCSNÉ szerzőpáros által írt tankönyv nagyobb hangsúlyt fektet a fontos történelmi szerepet betöltő személyek látványos, portrészzerű bemutatására, képi ábrázolására. A jelentős történelmi alakokról szóló rövid leírások citromsárga színű háttérrel kitöltött, téglalap alakú keretekben helyezkednek el, sokszor akár a lap kellős közepén. DUPCSIK könyve is tartalmaz ugyan ilyen jellegű bemutatásokat, de a kiemelés nélküli szövegek és a szürke képek nagymértékben összefolynak a főszöveggel, még úgy is, hogy azok a lapszéleken, periférikus környezetben kerültek elhelyezésre. Tartalmilag a kétfajta megvalósítás között számottevő minőségi különbséget nem tapasztaltam, mindkét könyv jól szelektált, megfelelő információmennyiséget nyújt ezen a téren.

Pedagógiai hasznosság szempontjából jelentős eltérések lehetnek két tankönyv között függetlenül a képi elemek számától. A megfelelő illusztráció kiválasztásán és elhelyezésén kívül sokat számíthat, hogy mennyire tartalmaz a képaláírás és különösen az, hogy kapcsolódik-e valamilyen kérdés vagy feladat a képhez, illetve térképhez vagy ábrához.⁸

4. ábra

(Lásd: 3. ábra [a következő oldalon]) kérdéseivel a kép alapú tájékozódás és összegzés lehetőségét teremti meg. Az ehhez hasonló példák nagy számban, változatos feladatokkal minden témához kapcsolódóan találhatóak meg a KOVÁCS-féle könyvben.

Az említett példákban is jól látható, hogy a kép alapján történő információszerzés, a képolvasás szerves részét képezi KOVÁCS tankönyvének, ami mindenképpen hasznos és jobban leköti a diákok figyelmét, mint a tényszerű közlés. Mindemellett az érdekes, megdöbbentő képek és a már említett humoros karikatúrák kiválóan alkalmasak a tanulók figyelmének megragadására és tartós lekötésére.

5. ábra

A „Figyelje meg, kiket kell a plakát üzenete alapján a bolsevikoknak kisöpörniük a hatalomból!”⁹ (Lásd: 2. ábra) felszólítás a bolsevik politikai elképzelések hátráltatójaként, a rendszer ellenfeleiként aposztrofált társadalmi osztályok ismételt rendszerezése, felidézésére nyújt lehetőséget.

Ezek a kérdések kiválóan alkalmazhatóak viták keltésére is. „Vitassátok meg, hogy a szociális helyzet romlásán túl milyen mentális (lelki) következményei lehetnek a munkanélküliségnek!”¹⁰ Ez a felszólítás alkalmat kínál az önálló gondolatok, vélemények megalkotásán túl a világgazdasági válság által megtépázott amerikai társadalom főbb problémáinak tisztázására is.

Az elrettentés eszközeül is szolgáló, a fehérterror kegyetlenségeit egy akasztás pillanatában bemutató kép is „A terror milyen jellemzői olvashatók le a képről? Miért kellett a lakosságnak végignézni a kegyetlen ítéleteket?”¹¹

DUPCSIK munkája a maga fekete-fehér ábráival kevésbé képes kitűnni, mint KOVÁCS művének színes, figyelemfelkeltő ábrázolásai. Ám ez korántsem jelenti a DUPCSIK-féle tankönyv illusztrációinak értéktelenségét, hiszen remekül válogatott ábrákról van szó, melyekhez azonban sajnos – KOVÁCS könyvével ellentétben – nem társulnak feladatok. A képek alatt tényszerű közlésekkel, tehát csupán képleírásokkal találkozhatunk, melyek bár hasznosak és informatívak, jellegükből adódóan mégsem nyújtanak megfelelő pedagógiai segítséget a tanár munkájához. A pedagógus kreativitásán múlik, hogy mire kívánja a kép által ráébreszteni, rávezetni tanulóit, és hogy mindezt milyen módon képes megtenni. Ebből a szempontból KOVÁCS módszere hasznosabb, a tanárok számára is nagy segítséget jelentő újítás DUPCSIKÉK tankönyvéhez képest. Igaz, a DUPCSIK által alkalmazott leírások sem statikus, szürke megjegyzések, hanem gyakran kissé

ironikus hangnemben igen fontos problémákra világítanak rá, vitaalkalmat is teremtve ezáltal.

Ennek egyik kiváló példája az alábbi képaláírás: „*Magyar honvédek a második világháborúban – első világháborús géppuskával.*”¹² Ez a mondat második felében elejtett megjegyzés kiválóan érzékelteti a magyar hadsereg hiányos, elavult felszerelését, és egyben bírálat tárgyává téve teszi kérdésessé az 1938. évi győri fegyverkezési program sikeres megvalósítását, és közben mintegy magyarázatként szolgál az 1943. évi doni katasztrófához is.

6. ábra

Némi szatirikus humort becsempésző illusztrációkkal is találkozhatunk a könyv lapjain (4. ábra), de ez a KOVÁCS-féle, a karikatúrák nagy számára építő struktúrától jóval elmarad.

DUPCSIK könyve a feladatvégzésre a térképek és grafikonok sokaságát szánja. Bár ezek inkább a tények, lexikális ismeretek felmérésére szolgálnak, és kevésbé engednek terepet az önálló véleményalkotás, a vita számára, de a térképen való tájékozódás, a térkép- és ábraolvasás, -elemzés folyamatában kiváló gyakorlati

lehetőséget biztosítanak.

„*Milyen eseményeket mutat a térkép? Honnan érkeztek a szovjet csapatok? Mely országokba menekültek az emberek, miért oda?*”¹³ (5. ábra) Ezek a kérdések talán kevésbé alkalmasak önálló meglátások, viták kialakítására. Nagyrészt csak a térkép adatainak pusztá leolvasásáról van szó. Hogy ezeket milyen módon értékeli a diákok, és hogyan építenek fel rá egy logikai rendszert, az nagyrészt a tanár egyéni irányító feladata lesz.

7. ábra

KOVÁCS Istvánék tankönyvében különösen impozánsra sikeredtek a nagyobb fejezetegységeket bevezető színes képi montázsok, melyek sokféle, az adott korszakra jellemző vonást tartalmaznak. Ezek az ábrázolások főként az életmód és kultúra világának megelevenítésére és a törzsanyaghoz szigorúan nem kapcsolódó mellékinformációk leírására vállalkoznak, az *Egy korszak margójára* címet viselve.

III. A taníthatóság és tanulhatóság kérdésköre

„A tankönyvek taníthatósága és tanulhatósága szempontjából alapvető kérdés, hogy a tankönyvi ismeretanyag mennyisége összhangban van-e a tanítási célokkal, a tanulók előzetes ismereteivel, valamint szövegértési, gondolkodási és tanulási képességeivel. A túl sok és túl nehéz tananyagot tartalmazó tankönyv túlterheli a tanulókat, és többségüknek kudarcélményt okoz. Nemcsak a tanulástól veszi el a diákok kedvét, hanem elbizonytalanítja őket a saját képességeikről is.”¹⁴

A két tankönyv tematikája gyakorlatilag megegyezik, mindkét alkotás hasonló témafelosztással dolgozik, ezeknek csak a fejezet struktúráján belüli elhelyezése más (például DUPCSIK munkája előbb tárgyalja a német történelmet, majd a Szovjetuniót, míg KOVÁCS könyve ezt fordított módon teszi meg). Amiben fontos eltérésre bukkantam az, hogy KOVÁCS munkája önálló fejezetet szentel a határon túli magyarság történetének, az ő könyvében viszont nem szerepel a két világháború közötti életmóddal foglalkozó egyetemes téma, amely DUPCSIK könyvében az egyetemes történelmi fejezet zárásaként, *Modern idők* címmel kapott helyet. Van ugyan KOVÁCS könyvében is a korszak életmódjával foglalkozó egység, de az a Horthy-rendszer keretein belül speciálisan a hazai viszonyokat mutatja be, az egyetemes tendenciák kimaradnak. Az ő könyvéből sem hiányzik ez teljesen, az egyes

Egri László: Tizenkettedik évfolyamos történelemtankönyvek összehasonlító elemzése

államok története kapcsán (pl. az Egyesült Államok) megemlítésre kerül több fontos életmódbeli jellegzetesség is (pl. a tömeges gépkocsi használat elterjedése, a hírközlés forradalmasítása), de olyan strukturált módon, mint DUPCSIK könyvében, nem találkozhatunk vele.

Meghatározó momentuma minden egyes tanórának a tanár-diák kommunikáció jellege, minősége. Érdekes eredményre vezetett a tankönyvek kérdéseinek a vizsgálata a hangnem szempontjából, vagyis azok hogyan viszonyulnak a tanulókhöz. A KOVÁCS-féle könyv kérdései magázzák a diákokat, ez egyfajta távolságtartásra, ugyanakkor fokozottabb tiszteletadásra enged következtetni, kevésbé közvetlen hangnemben. Ezzel szemben a DUPCSIK-féle tankönyv többes szám első személyben (Értelmezzük...) közös tanár-diák munkavégzésre szólít fel. KOVÁCS ezzel szemben inkább az önálló gondolatok megalkotására ösztönzi a tanulókat, kevesebb tanári szerepvállalás és irányítás mellett. Mindez kiválóan tükröződik a könyvekben előforduló kérdések nyelvtani megformáltságában. „*Miért akarták a náciak titokban tartani a megsemmisítő táborok létét? Keress példákat a népiertásra a történelemből!*”¹⁵

Kényes munka, és nagyfokú precizitást, illetve körültekintést igényel minden esetben – az összes tantárgyra vonatkozóan – a definíciók minél pontosabb, ámde könnyen értelmezhető megadása. Ebben a DUPCSIK-féle munka egy önálló *Fogalomtár* tankönyvhöz csatolásával ad tanulókat, oktatókat kezébe egyaránt hasznos kalauzt, útmutató segítséget. A definíciók lefedik az egész XX. század történelmét, szabatosan, lényegre törően megfogalmazott, a tanulókat számára is könnyen befogadható meghatározásokat tartalmaznak. A meghatározások végén útmutatást nyújt a témához kapcsolódó egyéb fogalmak irányába is. Például a bolsevik címszó a vele szoros összefüggésben levő kommunista címszóra utal, de a biatorbágyi merénylet – statárium kapcsolatot is említhetném. Számos esetben hoz ily módon összefüggésbe egymással eseményeket, fogalmakat, segítve ezzel egy észszerű logikai struktúra felépítését, és az összefüggések, események egymásra épülésének pontosabb átlátását.

Mindezzel szemben a KOVÁCS-féle tankönyv végén szereplő négy oldalas fogalomtár elenyésző információt és támpontot biztosít DUPCSIK alkotásával szemben, így a DUPCSIK-féle fogalomtár KOVÁCS Istváné könyvének is hasznos segédeszköze, kiegészítője lehet. DUPCSIK több mint 700 fogalommagyarázata – már csak a számokból adódóan is – szilárdabb támpontot biztosít KOVÁCS alig 100 definíciójával szemben. KOVÁCS István megfogalmazása szerint (Előszó) a tankönyvében szereplő fogalomtár a könyvben megtalálható új fogalmak tárgyalására hivatott, viszont ez alapján néhány, a XX. századi történelem oktatásában előforduló fontos fogalom mégsem került feltüntetésre, pedig ezek megtárgyalására az alsóbb évfolyamos tankönyvekben nem volt lehetőség. Ilyen hiányosságnak gondolom például a XX. századi orosz történelem kapcsán előforduló intervenció, NEP, bolsevik fogalmak ki nem fejtését. DUPCSIK átfogó és alapos munkájában viszont nem találtam elmaradhatatlan, hiányzó láncszemet ilyen tekintetben. Mindenképpen hasznos és jó ötletnek tartom, hogy a fogalmak tisztázására külön füzetet állítottak össze, nem terhelve ezzel a tankönyv struktúráját, hanem ahhoz mintegy mellékletként csatolva szolgál kiegészítésül, jól használható tanári-tanulói segédeszközként.

DUPCSIK a könyve végén is szerepeltet tizenhat oldal terjedelemben egy mellékletet, amely jól átlátható és könnyen követhető időrendi táblázatot tartalmaz 1914–2003 között. Továbbá ez kiegészül egy háromoldalas, a hazai pártviszonyokat és Magyarország állam- és kormányfőit tartalmazó anyaggal is. Viszont *A képek és források eredete* címet viselő, a tankönyv zárataként szereplő jegyzék eléggé kaotikusra sikeredett, nehéz benne eligazodni. Aki a teljes forrásra vagy a kép eredeti helyére kíváncsi, annak bizony nehézkes

Egri László: Tizenkettedik évfolyamos történelemtankönyvek összehasonlító elemzése

kutatómunka elé kell néznie, mert semmiféle számozás vagy jelölés nem segíti az ilyen jellegű tájékozódást, és a 7–8-as, nehezen olvasható betűméret is megnehezíti az azonosítást. Ebben talán a helytel valóságos takarékoskodás is szerepet játszhatott, amit a bibliográfia szerepeltetése eredményezhetett. Történelemből pedig a források lelőhelyének, a kutatást, mélyebb tájékozódást, érdeklődést segítő szakirodalmi bibliográfiának a jól követhető, pontos feltüntetése mindenképp fontos lenne. Ez nagymértékben könnyítené az órára történő tanári felkészülést is.

KOVÁCS tankönyvének fogalomtáráról érintőlegesen már tettem említést. Ez a munka is a definíciókat követő időrendi táblázattal zárul. Ebben egy rendkívül jól követhető, félkövér kiemelésekkel szemléletesebbé tett rendszert tár az olvasó elé az 1914–2006 közötti időszakban. Véleményem szerint könnyebben átlátható, mint DUPCSIK rendszere, már csak a kiemelések és a betűméret nagyobb volta miatt is, viszont kevésbé mély és alapos. Terjedelme mindössze két oldal, de középszintű érettségire készülő diákok számára mindenképpen elegendő és jól szelektált mennyiséget tartalmaz. DUPCSIK táblázata ezzel szemben jóval mélyebb, átfogóbb struktúrát képvisel, a különböző kontinensek főbb eseményeit külön függőleges táblázatokban végigvezetve jeleníti meg. DUPCSIK tankönyve a szerteágazó alaposágával egy tudományosabb jellegű munkát képvisel, mely elsősorban az alapos felkészülést előnyben részesítő tanárok munkáját lehet hivatott segíteni. KOVÁCS tankönyve pedig főként a tanulók igényeit szem előtt tartó, őket felesleges adatokkal nem terhelő írást hozott létre. Mindkét megoldásnak megvannak – a már korábban számba vett – előnyei és hátrányai egyaránt.

A 2010-es középiskolai tankönyvbírálatok során DUPCSIK Csaba munkájával kapcsolatban az alábbi megállapítás született: *„Tartalmas munka, korrekt megfogalmazás, rengeteg jó kiegészítő anyag. Itt is örülhetünk a széles tematikának, a teljes világot átfogó horizontnak, a politikátörténeti nézőpont tudatos oldásának, a totális történelem megmutatására való tudatos törekvésnek. A tankönyv szemlélete alapján messzemenően történeti, a szerzők szemmel láthatóan tudatosan törekszenek az ideológiai-politikai torzításoktól, torzulásoktól mentes látásmódra. A terjedelem ugyanakkor igen nagy, a taníthatóság szempontjából túlságosan nagy.”*¹⁶

Ezzel teljes mértékben egyetértek, valóban egy már-már középiskolás színvonalhoz képest monumentális, teljes történelmi lefedettségre törekvő, szinte már tudományos jellegű munkáról van szó. Ez elsősorban a terjedelemben és az alaposágban mutatkozik meg, nem a nyelvhasználatban. A tankönyv nyelvezete választékos, könnyen érthető, egyszerűen tanulható, a tudományos jelleg ezen a ponton kevésbé érvényesül, könnyed befogadhatóságot, megértést biztosítva ezáltal a 12.-es évfolyam életkori sajátosságait figyelembe véve. A tankönyvi terjedelem csökkentésének bátorosan lépése egyedül a bibliográfiai jegyzék zsúfoltságában, átláthatatlanságában, apró betűméretében tükröződik, illetve az apró betűs tananyagrészekben (mellékinformációk), melyek KOVÁCS munkájából hiányoznak. DUPCSIK nem képes, vagy talán nem is akar szelektálni, és fő-, illetve mellékszálakra bontani a tananyagot. Az az ember érzése, hogy semmit sem kívánt kihagyni munkájából, semmit sem tart annyira mellékes szálnak, hogy azt nyugodt szívvel a háttérbe szorítsa. Ezzel szemben KOVÁCS Istvánék munkájában egy tudatos és körültekintő szelekciónak lehetünk szemtanúi a könyv használata folyamán. Ugyanakkor némiképp DUPCSIK pártját fogva az is tény, hogy a 12. évfolyam részére íródott történelemtankönyvek terjedelmi megszorítása komoly korlátokba ütközik, ha figyelembe vesszük, hogy napjaink történései ezen könyvek anyagát az elkövetkezendő években tovább tágitják. Korlátozott keretek közé kellene az egyre halmozódó tananyagot integrálni, ami nagy kihívást jelentő vállalkozás.

Egri László: Tizenkettedik évfolyamos történelemtankönyvek összehasonlító elemzése

Mindenképp kényes és rengeteg átszervezést, ugyanakkor sok buktatót magában rejtő kérdés lesz a közeljövőben az a kezdeményezés, amely szerint a 12. évfolyamos történelem tananyag az 1945 utáni események tárgyalásával venné kezdetét, így például az első és második világháború története 11.-es tananyag lenne.¹⁷

A KOVÁCS-féle tankönyv *Felhasznált irodalom* címmel ellátott bibliográfiai jegyzékkel zárul. Ez egy jól átlátható alkotás, kevésbé terjedelmes, mint DUPCSIK műve, de elegendő információt biztosít, és a szövegszerkesztői formázások (12-es betűméret DUPCSIK munkájának 7/8-asával szemben) is a könnyű tájékozódást segítik. Bár hiányosságként értékelhető, hogy például a jegyzékben feltüntetett Hajdú Péter nevű történész nincs, csak Hajdu Péter. A nevek pontos leírása a bibliográfiában fontos pillére lenne az eredményes kutatómunkának. Sőt e bibliográfiai adat esetében egyedülálló módon sem a kiadás helye, sem pedig évszáma nem került feltüntetésre.

DUPCSIK tankönyvével szemben pedig egy fontos és hasznos segédeszközt is alkalmaz KOVÁCS munkája, a névmutatót, ahol a fontosabb történelmi alakok neveit tartalmazó oldalszámokat tüntették fel, elősegítve a könyvben való könnyebb tájékozódást.

Mindkét alkotás fekete, félkövér betűtípussal történő kiemeléssel igyekszik a lényeges tárgyi elemeket megvilágítani, központba helyezni. Ezek mértéke különböző. KOVÁCS tankönyve gyakran csak egy-egy nevet, fogalmat emel ki, míg DUPCSIK tankönyve szinte minden esetben összefüggő szövegrészeket, mondatokat, bekezdéseket jelöl meg az imént említett módon. DUPCSIK tankönyve oldalanként megközelítőleg 20-30 közötti sorkiemeléssel dolgozik, szemben KOVÁCS, ettől elmaradó 10 sor körüli adataival. Ez persze korántsem jelent hátrányt. Egyik sem zavaró, mindkét megoldás átlátható, szemléletes, könnyed tájékozódást nyújtó megoldás. Fő céljukat, a tanulás segítését – úgy gondolom – elérték vele.

Az összegzésre, egy-egy tananyagrész zárásaként feltüntetett összefoglalásra mindkét tankönyv nagy hangsúlyt helyez. DUPCSIK munkája a leckék végén keretes írásban, néhány tételmondat segítségével összegzi a tanultakat. Ezzel szemben KOVÁCS a közlés helyett a válaszadásokra építve, *Összefoglaló kérdésekkel* igyekszik összegezni a tanultakat.

Szemléltetésképpen ez a kétfajta megoldás a gyakorlatban a következőképpen néz ki. Az I. világháború kirobbanását tárgyaló *A világégés első éve* című leckéhez kapcsolódóan DUPCSIK az alábbi összefoglaló megjegyzéseket fűzi: „1914 nyarán a szarajevói merénylet háborús helyzetet teremtett az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között. Miután Németország támogatásáról biztosította a Monarchia vezetőit, vállalták a háború kirobbantását. A háború kezdetben a Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia alkotta központi hatalmak és az angol-francia-orosz-belga-szerb antant között zajlott. A várt gyors győzelem elmaradt, a frontokon állóháború alakult ki. Mindkét oldal újabb szövetségeseket vont be a küzdelemben: az antant Japánt, Olaszországot és Romániát, a központi hatalmak az Oszmán Birodalmat és Bulgáriát.”¹⁸

KOVÁCS könyve ezzel szemben az alábbi módon kívánja összegezni az első téma, *A háború kirobbanása és első éve* címet viselő fejezetének összegzését.

„Összefoglaló kérdések

Milyen konfliktusok vezettek az első világháború kirobbanásához?

Mikor és hogyan alakult ki az egymással szembenálló két szövetségi rendszer?

Milyen célokkal léptek a háborúba 1914-ben a központi és az antanthatalmak?

Mit sikerült megvalósítani a háborús tervekből 1914 végéig?”¹⁹

KOVÁCS könyve egyértelmű, határozott lépést tesz a frontális közlés háttérbe szorítása felé, és a tanulók munkáltatása, véleményformálása mellett teszi le voksát.

KOVÁCS munkája – megjelenésének idejéből (2008) is adódóan – nagy hangsúlyt fektet a jelenleg érvényben lévő kétszintű érettségi követelményeire. Ezt olyan módon teszi, hogy több pontján is találkozhatunk könyvében olyan csoportosítással, amely az egyes szintek követelményrendszerét, a számon kérhető tudásanyagot választják ketté. Ezt függőleges táblázatban, könnyen áttekinthető módon teszi meg. Ebben felsorolja az egyes fogalmakat, személyeket, lecke címeket a szerint kategorizálva, hogy melyik vizsgaszinten várható számonkérésük. Magam is jól átlátom ennek a felbontásnak a meghatározó szerepét. Teljesen más pedagógusi attitűdöt kíván meg egy középszintre, és ettől teljesen eltérő hozzáállást egy emelt szintű vizsgára készülő osztály oktatása. Nagyon hasznos az a megoldás is, amely az egyes fejezetek végén *Mintafeladatok az írásbeli érettségire* címmel közép- és emelt szintű feladattípusokkal, elvárásokkal ismerteti meg a tanulókat. Az egész tankönyv szerkezetének alapját képezi a kétszintű érettségi követelményrendszeréhez való igazodás. Igazságtalanság lenne azonban DUPCSIK munkáját ebből a szempontból elmarasztalni, mivel tankönyvének kiadásakor még a régi érettségi rendszer volt érvényben. Ő is igazodik azonban idővel az új elvárásokhoz, melyről munkám zárásaként említést is teszek.

Láthatóan mindkét tankönyv fokozott hangsúlyt helyez forrásanyagok bőséges alkalmazására. Történelem tantárgy esetében ezek valóban meghatározó jelentőségű elemek, az érettségi vizsgák követelményrendszerének alapvető anyagai.

KOVÁCS munkáját a források kezelése terén sokoldalúbb alkotásnak találom. Nem pusztán a forrásszövegekre helyezi a hangsúlyt, hanem az ábra, grafikon, térképelemzések terén is bőséges választékkal, változatos feladatokkal szolgál. DUPCSIK könyve ehhez képest sokkal inkább szövegközpontú. Kevésbé színes az a paletta, amelyet ilyen téren kínálni tud. Ebben a tankönyvben a források szövege minden esetben kék színnel különítődik el az adott anyagrész törzsszövegétől, és több, átlagban 3-4 kérdés is tartozik hozzájuk.

IV. A tankönyvek szakmaisága

A szakmaiságot tekintve nyilván egyik tankönyv sem tartalmaz, illetve tartalmazhat súlyos tévedéseket, téveszméket. Hiszen ellenkező esetben a könyvpiacra kerülése sem történhetne meg. A KOVÁCS-féle tankönyv esetében a megfelelő szakmai munka garanciáját jelenti a korábbi kiadás neves lektora (Romsics Ignác), és az újabb kiadás, amelyben középiskolai tanárok egy csoportja végezte a lektorálás munkafolyamatát.

Kisebb, kiegészítésre vagy apróbb korrigálásra szoruló momentumok azonban tetten érhetőek. Ezen kiegészítések a precizitás és a történelmi hűséghez való feltétlen ragaszkodás jegyében szükségesek. Minden apróbb hibára képtelenség rávilágítani, így csak néhány általam kiragadott aspektusra hívnám fel a figyelmet a továbbiakban. Elsősorban itt a XX. század első felét feldolgozó fejezeteket emelném ki, mert ezeket oktattam eddigi gyakorlatom során, így éles helyzetben szembesültem mindazzal a tényanyaggal, amely meglátásom szerint esetlegesen kiegészítésre, apróbb korrigálásra szorulhat.

KOVÁCS munkájával kezdeném összevetésemet. Az I. világháború eseménytörténetének tárgyalásánál az időrendiségen lehetne kicsit módosítani olyan formában, hogy az 1917. évben bekövetkező februári (Gergely naptár szerint márciusi) orosz forradalom ne az Egyesült Államok áprilisi hadba lépése után kerüljön megemlítésre,²⁰ hanem – mivel a történelemben az időbeliség és egymásutánosság meghatározó – kronologikus sorrendben. De *A nemzetközi kapcsolatok a két világháború közötti* fejezetben is a müncheni konferencia (1938) és Csehszlovákia megszállása (1939) hamarabb kerül

tárgyalásra, mint a Berlin-Róma tengely (1936) és az Antikomintern Paktum (1936) megszületése.²¹

Apróbb hiányosság, hogy az 1917. november 7-ei bolsevik hatalomátvétel megemlékezésénél zárójeles kiegészítésként fel lehetett volna tüntetni a pravoszláv naptár időszámítása szerinti október 25-ei dátumot is.²² Erre véleményem szerint azért lett volna szükség, mert egyrészt a március 8-ai zendülés említésénél zárójelben szerepel a február 23-ai dátum, másrészt, ha a tanuló nagy októberi szocialista forradalomról hall, akkor ne alakuljon ki benne az ellentmondás következtében valamilyen hamis tévképzet.

Egyik ilyen, szakmai szempontból bővítést igénylő részlete a tankönyvnek a 69. oldal egyik mondata, mely szerint: „*Kárpátalját pedig Magyarország vette birtokba.*”²³ A téveszmék elkerülése végett talán annyival kiegészíthető lenne ez a kijelentés, hogy Hitler engedélyével, tehát érdemes lenne kiemelni, hogy nem magánakcióról, önfejlően végrehajtott katonai lépésről van szó,²⁴ ezzel is érzékeltetve a magyar külpolitika mozgásterének beszűkülését és függőségét a harmadik birodalomtól. Ez számos tankönyvben korrigálásra, kiegészítésre szoruló részlet lehet, nem csak KOVÁCS könyvében, hanem DUPCSIK munkájában is.²⁵

A tankönyv az alábbi módon nyilatkozik az I. világháború 1917-es évéről: „*Az 1917-es év döntő változásokat hozott. A háborút két esemény befolyásolta: az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése, valamint az orosz forradalom.*”²⁶ Úgy gondolom, Görögország hadba lépése is fontos tényező, hiszen egyesített antant csapatok partra szállása válik ezáltal biztosítottá a Dél-Balkánon, ahonnan kiindulva a leghamarabb kerül sor a központ hatalmak megadásra kényszerítésére (1918. szeptember 29. Bulgária, 1918. október 30. Törökország). Nyilván nem a fő oka volt a háborús győzelemnek a görög hadba lépés, de legalább említés szintjén sor kerülhetett volna ennek tisztázására, és így nem merülne fel esetlegesen kérdés a tanulóknál, amikor a tankönyv 17. oldalán mindenféle előzmény nélkül a szemük elé kerül az alábbi mondat: „*A Balkánon Franchet d'Esperey vezetésével francia és szerb csapatokat vontak össze. Szeptember közepén Görögországból indult támadás.*”²⁷ Illetve a későbbiekben, az 1919-es Vix-jegyzék tárgyalása során sem merülhetne fel a tanulóknál a kérdés, hogy mit kerestek a francia csapatok a déli magyar határ mentén, hogyan kerültek oda.

A tankönyv a II. világháborús német offenzíva szovjet területen történő megakadását kiemelten „tél tábornok”-nak tulajdonítja.²⁸ A német haderő előrenyomulását kevésbé akadályozta a tél és a fagy beállta, mint az enyhülés és az annak következtében megjelenő sártenger (orosz: raszputyica), melyben a motorizált német hadsereg járművei elakadtak. A fagy beállta éppen ezt a kaotikus állapotot szüntette meg.²⁹

Talán az is megemlékezésre kerülhetett volna, hogy a német vereségben erőteljes szerepet játszott a náci ideológia merevsége, amelyre támaszkodva Hitler nem kívánt szövetségesként számolni a szovjetekkel nagy tömegben szembeforduló több milliós ukrán néppel, melyet alacsonyabb rendűnek tituláltak.

Ami szinte az egész tankönyvön végigvonuló, esetlegesen korrigálásra szoruló jelenség az idegen, különleges karaktereket tartalmazó, elsősorban szláv nevek helyesírása, amelyek kapcsán fontos lenne a minél hübb leírás. Ilyen például Eduard Benes (Beneš³⁰) vagy Stepan Radic (Radić³¹) neve.³²

A DUPCSIK-REPÁRSZKY szerzőpáros tankönyve is tartalmaz apróbb hibákat, kisebb tévedéseket. A következőkben most ezeket kívánom számba venni.

Fontosnak tartom, hogy a tantárgyi koncentráció keretében magyar nyelvhelyességre és helyes beszédre neveljük a tanulókat, hiszen az érettségi vizsga rendszere is pontlevonásokkal szankcionálja a nagy számban előforduló helyesírási hibákat. Nem a

történelmi szakmaiság témaköre, de mindenképpen megemlíthetem a nyelvhelyesség kérdéskörét, már az első lecke kapcsán is. DUPCSIK munkája antant hatalmakról³³ ír, míg KOVÁCS alkotásában antanthatalmak³⁴ formában találkozhatunk a fogalommal. A magyar helyesírási szabályai legújabb kiadása szerint a helyes írási mód a KOVÁCS által alkalmazott antanthatalmak lenne.

DUPCSIK tankönyvében kisebb nyelvhelyességi hibák fedezhetőek fel, például: „*Niels Bohr atom-modellje új lendületet adtak a húszas-harmincas évek kutatásainak*”.³⁵ Az alany és az állítmány egyeztetése lenne a feltétele a nyelvtanilag helyes mondatnak. Ugyanakkor az is egyértelműnek tűnik, hogy nagy valószínűséggel csupán figyelmetlenségéből adódó elírásról lehet szó.

A két tankönyv szövege szinte teljesen természetesnek veszi Lenin 1917-es Svájcból történő hazaérkezését, de azt, hogy miért került oda, arról egyik munka sem tesz említést, még ha csak apró betűs részben is. Pedig ez is fontos lenne, hogy a diákok képesek legyenek az ok-okozati viszonyokat, előzményeket is kellőképpen átlátni.

DUPCSIK munkájában kissé pontatlan és félrevezető lehet a 41. oldalon a *Fasiszták és nemzetiszocialisták* témaegység alatt megtalálható kijelentés: „*Mind a fasizmus, mind a nemzetiszocializmus vallásellenes volt.*”³⁶ Ez a mondat az 1929-es lateráni egyezmény ismeretében okozhat ellentmondást a diákokban, ezért akár apró betűs utalásként, de mindenképpen hasznos lenne a téma tisztázása.³⁷

DUPCSIK munkája is érdekes módon bánik a nevek helyesíráásával, és ebből a könyvből hiányoznak a nevek után álló, zárójeles, kiejtést leíró formulák is. Ez mindenképpen egy hasznos segítő eszköze a KOVÁCS-féle történelemtankönyvnek. Kétfajta írásmód keveredése figyelhető meg a tankönyv szövegében, egy magyaros forma (például Karagyorgyevics, Sztambolijcski) és egy eredeti forma (Radić). Ez a kettősség a szláv nevek esetében jellemző. Egyik vagy másik forma mellett érdemes lett volna állást foglalni, de párhuzamos alkalmazásuk a tanulók számára is zavaró lehet.

Úgy vélem DUPCSIK tankönyvében a két világháború közötti Csehszlovákia bemutatása eléggé felszínesre és elnagyoltra sikeredett. Sem a nemzetiségekkel kapcsolatos lépések, sem Masaryk, sem pedig Eduard Beneš neve nem kerül megemlítésre.³⁸ Az elnagyoltságot a tankönyv legtöbb fejezetének mély részletessége tükrében még inkább jogtalannak érzem.

Nem gondolom, hogy egy középiskolás diáknak ilyen mennyiségű tudásanyagra szüksége lenne. Egyrészt a tanórák 45 perces időkerete sem teszi lehetővé az ilyen alaposágú oktatást, másrészt ezek többnyire másodlagos, mellékes információk, melyek nagyrészt nem szolgálják a tananyag könnyebb megértését. Ezeket kiegészítésként érdemesebb megemlíteni, ha az idő engedi. A náci Németország ifjúsági szervezeteinél például elégségesnek tartanám a Hitlerjugend megemlítését, a Jungvolk ehhez képest már inkább tűnhet elhagyható többletinformációnak.³⁹

KOVÁCS könyve a tanárok órára készüléséhez kész alapot nyújt, a lényegét, az adott téma kihagyhatatlan elemeit kiemelve, míg DUPCSIK könyvéből tudatos szelektálásnak kell megelőznie a közvetítendő tananyag mennyiségének, formájának megtervezését. Ennyi információ átadására a történelemórák kerete egyszerűen nem elegendő.

Összességében úgy gondolom, hogy tökéletes tankönyvet alkotni képtelenség. Rendkívül nagy körültekintést és precizitást igénylő munka a tankönyvírás, mely óriási megterhelést is jelent a készítőik számára. Éppen ezért óhatatlanul is becsúszhatnak kisebb hibák a tankönyvekbe. Mindkét, elemzés tárgyául választott tankönyvet hasznos, informatív, igényes munkának találok, a különböző igények maradéktalan kielégítése azonban egy tankönyvön belül képtelenség. KOVÁCS munkája kapcsán kiemeltém, hogy az – a kiadási

Egri László: Tizenkettedik évfolyamos történelemtankönyvek összehasonlító elemzése

évéből adódóan (2008) – már fokozott hangsúlyt helyez a 2005-ben bevezetett kétszintű érettségire. DUPCSIK Csaba és REPÁRSZKY Ildikó is el kívánt indulni ezen az úton, igazodva a megváltozott követelményi viszonyokhoz. A DUPCSIK – REPÁRSZKY szerzőpáros 2008-ban adott ki egy *Történelem IV., XX. század – Forrásgyűjtemény a kétszintű érettségihez* című munkát.

IRODALOM

- DÁRDAI Ágnes (2000): Az összehasonlító tankönyvkutatás nemzetközi tapasztalatai. *Educatio*, 9. évf. 3. sz. 498-508.;
- DUPCSIK CSABA – REPÁRSZKY ILDIKÓ (2005): *Történelem IV.*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest;
- KARLOVITZ János (2004): *Tankönyvtípusok, tankönyvmodellek*. In: *A pedagógia horizontja*. Szerk.: HOLIK Ildikó – BREZSNYÁNSZKY László és TASNÉ Zelei Veronika. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 90.;
- KOJANITZ László (2004): *A tankönyvek használhatóságát meghatározó minőségi összetevők elemzése és összehasonlítása*.
http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvkutatasok/cd1_kojanitz/vizsgalat_eredmenyeinek_bemutatasa.pdf (2012. november 14.);
- KOVÁCS István – KOVÁCSNÉ BEDE Ágnes (2008): *Történelem tankönyv 12. osztály*, Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen;
- *Tankönyvvita a 12. évfolyam történelem tankönyveiről* (2010). Szerk.: BORSODI Csaba. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest.
<http://www.tortenelemtanitas.hu/2010/09/tankonyvvita-a-12-efolyam-tortenelemtankonyveirol/> (2012. november 14.).

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: DUPCSIK (2005) borító
2. ábra: KOVÁCS (2008) borító
3. ábra: KOVÁCS (2008) 39.
4. ábra: KOVÁCS (2008) 32.
5. ábra: KOVÁCS (2008) 86.
6. ábra: DUPCSIK (2005) 152.
7. ábra: DUPCSIK (2005) 206.

ABSTRACT

Egri, László

A comparative analysis of history textbooks in the twelfth grade

The author takes on a comparison of two history textbooks quite popular in secondary school education in this paper. The comparison – which takes place on two main levels, examining an external (exterior) sphere and an internal (substantial) sphere – tries to find the answer to the question of which work could be better suited, depending on the point of view, for efficient assistance in middle school education. The subjects of the study include illustrative elements that can be comprehended with visual perception, the language of the textbook beyond the comparison of the visual world, an analysis of its professional nature and the teacher's work, as well as its modes for helping to prepare students.

JEGYZETEK

- ¹ DÁRDAI Ágnes (2000): Az összehasonlító tankönyvkutatás nemzetközi tapasztalatai. *Educatio*, 9. évf. 3. sz. 498-508.
- ² DÁRDAI (2000) 498.
- ³ A vitára a rendezők – a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és az ELTE BTK Történelmi Intézete – meghívták a tankönyvszerzőkön kívül a korral foglalkozó történész szakma, a kiadók, a felhasználó tanárok, sőt a tanulók képviselőit egyaránt. A tanácskozásról részletes beszámoló jelent meg: KATONA András (2010): Tankönyvvita a 12. osztályos történelemtankönyvekről. *Könyv és Nevelés*, XII. évf. 3. sz. 52-72. A kiskonferencián valamennyi forgalomban lévő tankönyv vizsgálatára sor került, a jelen írásban elemzetteken kívül: BIHARI Péter – DOBA Dóra (2009): *Történelem a 12. évfolyam számára*. Műszaki Kiadó, Budapest; Ifj. LATOR László (2005): *Történelem IV., a középiskolák 12. évfolyama és a felnőttoktatás számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest; SALAMON Konrád (2009): *Történelem IV. [A középiskolák számára]* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest; SZÁRAY Miklós – KAPOSI József: *Történelem IV.: Középiskolák, 12. évfolyam*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. E tankönyveken kívül a KOVÁCS házaspár jelen írásban is elemzett tankönyvén kívül a DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó szerzőpáros szintén itt elemzett tankönyvének 2009-es újabb kiadása került elemzésre.
- ⁴ DÁRDAI (2000) 499.
- ⁵ KARLOVITZ János (2004): *Tankönyvtípusok, tankönyvmodellek*. In: *A pedagógia horizontja*. Szerk.: HOLIK Ildikó – BREZSNYÁNSZKY László és TASNÉ Zelei Veronika. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 90.
- ⁶ KARLOVITZ (2004) 90-96.
- ⁷ KARLOVITZ (2004) 97.
- ⁸ KOJANITZ László (2004): *A tankönyvek használhatóságát meghatározó minőségi összetevők elemzése és összehasonlítása*. 34.
online: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvkutatasok/cd1_kojanitz/vizsgalat_eredmenyeinek_bemutatasa.pdf [2012. november 14.]
- ⁹ KOVÁCS István – KOVÁCSNÉ BEDE Ágnes (2008): *Történelem tankönyv 12. osztály*, Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 32.
- ¹⁰ KOVÁCS (2008) 43.
- ¹¹ KOVÁCS (2008) 86.
- ¹² DUPCSIK CSABA – REPÁRSZKY ILDIKÓ (2005): *Történelem IV.*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 144.
- ¹³ DUPCSIK (2005) 206.
- ¹⁴ KOJANITZ (2004) 3.
- ¹⁵ KOVÁCS (2008) 143.
- ¹⁶ *Tankönyvvita a 12. évfolyam történelem tankönyveiről* (2010). Szerk.: BORSODI Csaba. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 21. <http://www.tortenelemtanitas.hu/2010/09/tankonyvvita-a-12-evfolyam-tortenelemtankonyveiro/> [2012. november 21.]
- ¹⁷ *Tankönyvvita* (2010) 29.
- ¹⁸ DUPCSIK (2005) 13.
- ¹⁹ KOVÁCS (2008) 11.
- ²⁰ *Tankönyvvita* (2010) 38.

- ²¹ KOVÁCS (2008) 70.
- ²² KOVÁCS (2008) 30.
- ²³ KOVÁCS (2008) 69.
- ²⁴ *Tankönyvvita* (2010) 37.
- ²⁵ *Tankönyvvita* (2010) 29.
- ²⁶ KOVÁCS (2008) 15.
- ²⁷ KOVÁCS (2008) 17.
- ²⁸ KOVÁCS (2008) 138.
- ²⁹ *Tankönyvvita* (2010) 48.
- ³⁰ KOVÁCS (2008) 57
- ³¹ KOVÁCS (2008) 59.
- ³² *Tankönyvvita* (2010) 37
- ³³ DUPCSIK (2005) 13.
- ³⁴ KOVÁCS (2008) 9.
- ³⁵ DUPCSIK (2005) 89.
- ³⁶ DUPCSIK (2005) 41.
- ³⁷ *Tankönyvvita* (2010) 25.
- ³⁸ DUPCSIK (2005) 63.
- ³⁹ DUPCSIK (2005) 53.